

УДК 331.101.38

ФІНАНСОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

О. Тоцька

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Інститут економіки та менеджменту, кафедра менеджменту
вул. Винниченка, 28, м. Луцьк, 43021*

У статті проведено аналіз державних стипендій, премій і грантів для здійснення наукової діяльності у сфері вищої освіти. Побудовано лінію тренду, яка відображає частку видатків на державні премії, стипендії та гранти в галузі освіти, науки і техніки у загальній сумі фінансування Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України з Державного бюджету України.

Ключові слова: наукова діяльність, стипендії, премії, гранти, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України, Державний бюджет України.

Постановка наукової проблеми та її значення. Згідно Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань; науково-технічна діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій. Суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності є вчені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники, а також наукові установи, наукові організації, вищі навчальні заклади (ВНЗ) III–IV рівнів акредитації, громадські організації у науковій та науково-технічній діяльності. Оскільки наука є джерелом економічного зростання і невід'ємною складовою національної культури та освіти, то звідси впливає необхідність пріоритетної державної підтримки її розвитку. Зокрема, наукові працівники, окрім заробітної плати, мають право на фінансові стимули, тобто на іменні та інші стипендії, а також премії, що встановлюються державою, юридичними та фізичними особами, матеріальну підтримку виконуваних досліджень за рахунок коштів Державного бюджету України та інших джерел фінансування відповідно до законодавства України. Однією з форм матеріальної підтримки є гранти – фінансові чи інші ресурси, надані на безоплатній і безповоротній основі юридичними, фізичними особами і міжнародними організаціями для проведення конкретних фундаментальних та (або) прикладних наукових досліджень за напрямками і на умовах, визначених надавачами гранту [1].

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Стимулюванню наукової діяльності працівників ВНЗ та наукових установ у вітчизняній періодиці присвятили свої праці О. О. Герасименко, В. Д. Макогон, Ю. В. Мокіна, В. Прошкін, І. Ю. Ходікіна та ін. Зокрема, вони визначили шляхи вдосконалення економічного механізму стимулювання праці у сфері наукової і науково-технічної діяльності ВНЗ [2],

проаналізували використання грантів як форми безоплатної підтримки науково-технічного розвитку [3], побудували комплекс економіко-математичних моделей із підвищення ефективності діяльності науково-педагогічного персоналу ВНЗ за науковим, навчально-методичним та виховним напрямками [4], розглянули досвід використання системи матеріального й морального стимулювання викладачів університету до наукової роботи в діяльності Луганського національного університету імені Тараса Шевченка [5], запропонували методичні рекомендації з формування системи мотивування наукової діяльності працівників освітньо-наукової сфери як суб'єктів інноваційного процесу [6]. Однак у цих працях не проводився поглиблений аналіз держбюджетного стимулювання наукової роботи у сфері вищої освіти.

Мета та завдання статті. Метою цієї статті є дослідження фінансових стимулів наукової діяльності у сфері вищої освіти з Державного бюджету України. Для її реалізації потрібно розв'язати такі завдання:

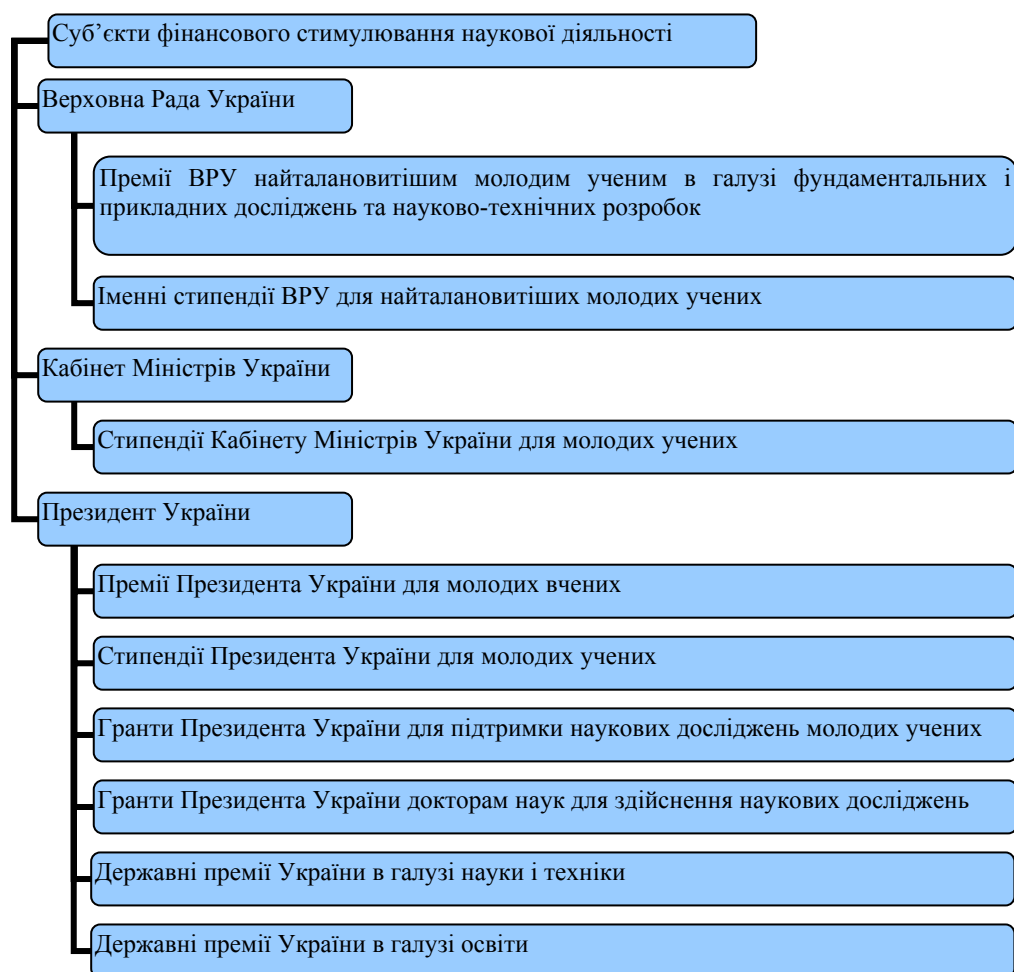
- 1) визначити перелік державних стипендій, премій і грантів для здійснення наукової діяльності у сфері вищої освіти;
- 2) дати детальну характеристику цих фінансових стимулів за сумами, суб'єктами надання й отримання;
- 3) побудувати лінію тренду, яка відображає частку видатків на державні премії, стипендії та гранти в галузі освіти, науки і техніки у загальній сумі фінансування Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України з Державного бюджету України.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В Україні основними суб'єктами надання державних стипендій, премій і грантів для здійснення наукової діяльності у сфері вищої освіти є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та Президент України. Конкретні види фінансових стимулів, які надаються цими суб'єктами, наведено на рис. 1.

Зупинимося на їхній детальній характеристиці.

Премія Верховної Ради України найталановитішим молодим ученим в галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок була заснована з 1 січня 2008 р. з метою сприяння розвитку вітчизняної науки і техніки, активізації участі талановитих молодих учених у проведенні міждисциплінарних фундаментальних і прикладних наукових досліджень та науково-технічних розробок, інноваційному розвитку держави, підвищенню престижу наукового працівника та його ролі у суспільстві [7]. Щороку присуджують 20 премій у розмірі 20 тис. грн кожна (загальний фонд – 400 тис. грн). Колектив претендентів не може перевищувати чотирьох осіб, вік претендентів станом на 1 квітня року проведення конкурсу має бути менше 35 років.

Іменні стипендії Верховної Ради України для найталановитіших молодих учених призначаються з 2008 р. з метою адресної підтримки найталановитіших молодих учених України та створення додаткових можливостей і стимулів для проведення ними фундаментальних наукових досліджень з пріоритетних напрямів науки [8]. Щороку призначають 30 стипендій терміном на один рік у розмірі 2 тис. грн щомісяця кожна (загальний фонд – 720 тис. грн). Претендувати на стипендію можуть молоді учені віком до 35 років (станом на 1 червня року проведення конкурсного відбору), які успішно пройшли захист докторської дисертації або підготували матеріали докторської дисертації, що прийняті до розгляду спеціалізованою вченою радою для захисту докторських дисертацій. Стипендії можуть призначатися повторно.

Рис. 1. Фінансові стимули наукової діяльності

Стипендії Кабінету Міністрів України для молодих учених призначаються з 1994 р. з метою підтримки молодих учених наукових установ, організацій і вищих навчальних закладів [9]. Щороку призначають 320 щомісячних стипендій терміном на 2 роки. На даний час сума стипендії становить 810 грн [10] (загальний фонд – 3 110,4 тис. грн на рік). Вік претендентів не повинен перевищувати 35 років. Стипендії розподіляються між науковими установами, організаціями та ВНЗ МОНмолодьспорту, МОЗу, Міністерства аграрної політики та продовольства, Національних академій аграрних, медичних, педагогічних та правових наук, Національного космічного агентства, Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації.

Премії Президента України для молодих вчених присуджуються з 2001 р. за видатні досягнення в галузі природничих, технічних та гуманітарних наук, які сприяють дальшому розвитку науки, суспільному прогресу і утверджують високий авторитет вітчизняної науки у світі [11]. Щороку присуджується 40 премій (з них –

15 премій для молодих вчених НАН України) у розмірі 20 тис. грн кожна (загальний фонд – 800 тис. грн). Колектив претендентів не може перевищувати чотирьох осіб, вік претендентів не може перевищувати 35 років на час висунення праці. Премії повторно не присуджуються.

Стипендії Президента України для молодих учених призначаються з 1994 р. з метою підтримки молодих науковців НАН, які проводять перспективні наукові дослідження в галузі природничих, технічних, гуманітарних і суспільних наук [12]. Щороку присуджують 300 щомісячних стипендій терміном до 2 років [13]. На даний час розмір стипендії становить 900 грн [10] (загальний фонд – 3 240 тис. грн на рік). Вік претендентів не повинен перевищувати 35 років.

Гранти Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених призначаються з 2003 р. з метою вирішення актуальних проблем молодих учених, забезпечення їх активної участі в реалізації державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності, збереження і розвитку інтелектуального потенціалу [14]. Для докторів наук (до 35 років) передбачено 7 грантів по 90 тис. грн. кожний; докторантів (до 33 років) – 20 грантів по 75 тис. грн кожний; кандидатів наук (до 30 років) – 50 грантів по 60 тис. гривень кожний [15]. Загальний фонд складає 5 130 тис. грн.

Гранти Президента України докторам наук для здійснення наукових досліджень призначаються з 2010 р. [16]. Передбачено 20 щорічних грантів у розмірі 150 тис. грн кожен [13] (загальний фонд – 3 000 тис. грн). Вік претендентів не повинен перевищувати 45 років.

Державні премії України в галузі науки і техніки присуджуються з метою дальшого розвитку науково-технічного та інтелектуального потенціалу [17]. Передбачено 20 щорічних премій, у тому числі до 15 – за роботи, які мають відповідний дозвіл для публікації у ЗМІ; до 3 – за роботи, що становлять державну таємницю; до 2 – за підручники. На даний час розмір премії становить 200 тис. грн [18] (загальний фонд – 4 000 тис. грн).

Державні премії України в галузі освіти присуджуються з 2011 р. за 5 номінаціями: дошкільна і позашкільна освіта; загальна середня освіта; професійно-технічна освіта; вища освіта; наукові досягнення в галузі освіти [19]. Передбачено по 1 премії у кожній номінації. На даний час розмір премії становить 150 тис. грн. [20] (загальний фонд – 750 тис. грн). Колектив претендентів не може перевищувати десяти осіб.

Загальна сума щорічних коштів, необхідних на виплату зазначених вище заохочень, становить 21 150,4 тис. грн; без стипендій Президента України, які призначені виключно для молодих науковців НАН – 17 910,4 тис. грн.

Детальний аналіз видатків Державного бюджету України на фінансове стимулювання наукової роботи у сфері вищої освіти у 2002–2012 рр. проведемо за кодом програмної класифікації видатків та кредитування бюджету 2201080 – державні премії, стипендії та гранти в галузі освіти, науки і техніки (у 2002–2006 рр. – державні стипендії в галузі науки і техніки; у 2007–2009 рр. – державні премії та стипендії в галузі освіти, науки і техніки). Окрім того визначимо частку видатків за цим кодом у загальній сумі фінансування Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (див. табл. 1).

Аналіз табл. 1 показує, що видатки з держбюджету на державні премії, стипендії та гранти в галузі освіти, науки і техніки щорічно зростали, окрім 2004 та 2011 рр. Частка видатків за кодом 2201080 у видатках держбюджету на МОНМС коливалася від 0,02 % у 2005 р. до 0,08 % у 2007, 2009–2010 рр. Її середня величина за

аналізований період становить 0,05 %. Тобто видатки на державні премії, стипендії та гранти в галузі освіти, науки і техніки склали приблизно половину тисячної частини держбюджетного фінансування МОНМС. Їхній розмір у 2012 р. менший необхідної суми на виплату всіх перерахованих вище заохочень. Якщо ж до нього додати суму видатків у розмірі 3 784,6 тис. грн за кодом 2209090 – Державні премії, стипендії та гранти в галузі науки і техніки, який з'явився у держбюджеті в 2012 р., то їхня сума також не покриє усіх необхідних коштів.

Таблиця 1

Видатки держбюджету на МОНМС України, тис. грн

Показник	2002	2003	2004	2005
Видатки на МОНМС	3 544 055,8	4 205 207,6	5 216 959,4	7 504 220,4
Видатки за кодом 2201080	1 000,0	1 510,0	1 359,0	1 731,3
Частка видатків за кодом 2201080 у заг. видатках на МОНМС, %	0,03	0,04	0,03	0,02
Показник	2006	2007	2008	2009
Видатки на МОНМС	9 034 548,6	11 263 884,6	15 612 472,2	18 612 315,0
Видатки за кодом 2201080	2 641,5	9 304,5	9 554,5	14 241,2
Частка видатків за кодом 2201080 у заг. видатках на МОНМС, %	0,03	0,08	0,06	0,08
Показник	2010	2011	2012	
Видатки на МОНМС	19 997 778,1	20 121 953,4	27 293 212,3	
Видатки за кодом 2201080	15 323,2	12 811,3	13 811,3	
Частка видатків за кодом 2201080 у заг. видатках на МОНМС, %	0,08	0,06	0,05	

Сформовано автором на основі ЗУ про Державний бюджет України на відповідний рік

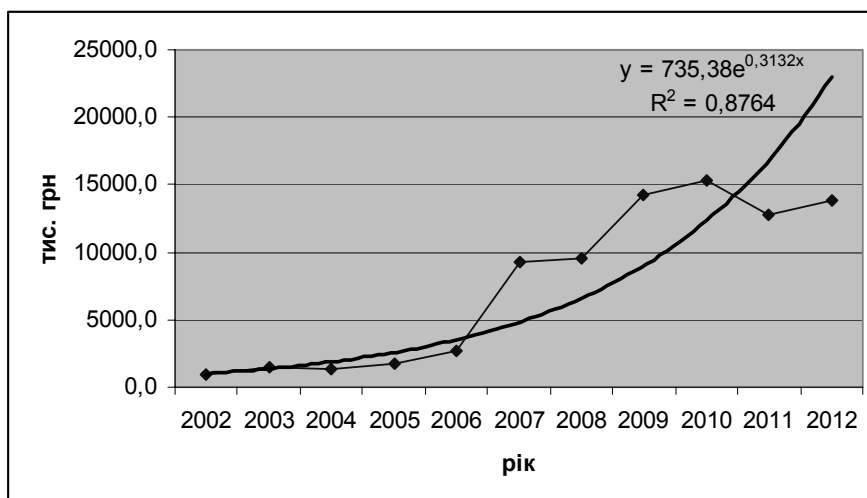

Рис. 1. Видатки держбюджету України на державні премії, стипендії та гранти в галузі освіти, науки і техніки

Динаміку видатків Державного бюджету України на МОНМС за кодом 2201080, а також лінію тренду для цього показника з найбільшою величиною достовірності

апроксимації R^2 , отримані за допомогою табличного процесора Microsoft Excel, відобразимо на рис. 1.

З рис. 1 видно, що динаміку витратків Державного бюджету України на МОНМС за кодом 2201080 найкраще опише експоненційна модель $y = 735,38e^{0,3132x}$, яка засвідчує майбутнє збільшення цього виду витратків. Моделі такого виду корисно застосовувати тоді, коли швидкість зміни даних неперервно зростає. Квадрат змішаної кореляції, який відображає близькість значень лінії тренда до фактичних даних, $R^2 = 0,8764$, тобто близький до одиниці, що свідчить про хороше співпадіння розрахованої лінії з даними.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1) в Україні основними суб'єктами надання державних стипендій, премій і грантів для здійснення наукової діяльності у сфері вищої освіти є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та Президент України;

2) науково-педагогічні працівники ВНЗ можуть претендувати на усі види фінансових стимулів, окрім стипендій Президента України для молодих учених, які призначені для підтримки молодих науковців НАН;

3) на усі види заохочень, окрім державних премій, існують вікові обмеження (до 30–45 років);

4) витратки з держбюджету на державні премії, стипендії та гранти в галузі освіти, науки і техніки щорічно зростали, окрім 2004 та 2011 рр.;

5) динаміку держбюджетних витратків на МОНМС за кодом 2201080 найкраще описує експоненційна модель, яка засвідчує майбутнє збільшення цього виду витратків.

1. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. № 1977-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1977-12> (28.05.2012 р.)
2. Герасименко О. О. Економічний механізм стимулювання праці у сфері наукової і науково-технічної діяльності (на прикладі вищих навчальних закладів України) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.02 / О. О. Герасименко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 23 с.
3. Макогон В. Д. Механізми підтримки наукової діяльності в Україні / В. Д. Макогон // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2011. – № 3. – С. 187–189.
4. Мокіна Ю. В. Математичні моделі в системах управління ефективністю діяльності професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.03.02 / Ю. В. Мокіна ; КНЕУ ім. Вадима Гетьмана. – К., 2006. – 22 с.
5. Прошкін В. Система стимулювання викладачів університету до наукової роботи [Електронний ресурс] / В. Прошкін // Гуманізація навчально-виховного процесу. – 2011. – Вип. LV. – Ч. II. – С. 134–141. – Режим доступу до журн. : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gnvp/2011_55_2/zmist.htm (28.05.2012 р.)
6. Ходикіна І. Ю. Університетська освіта в контексті інноваційного розвитку України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.09.01 / І. Ю. Ходикіна ; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Л., 2006. – 28 с.
7. Постанова ВРУ «Про Премію Верховної Ради України найталановитішим молодим ученим в галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-

- технічних розробок» від 16.03.2007 р. № 775-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/775-16> (27.05.2012 р.)
8. Постанова ВРУ «Про встановлення іменних стипендій Верховної Ради України для найталановитіших молодих учених» від 16.03.2007 р. № 774-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/774-16> (27.05.2012 р.)
  9. Постанова КМУ «Про стипендії Кабінету Міністрів України для молодих учених» від 16.08.1994 р. № 560 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/560-94-%D0%BF> (27.05.2012 р.)
  10. Постанова КМУ «Про збільшення розміру стипендій Президента України та Кабінету Міністрів України для молодих учених» від 27.08.2008 р. № 757 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/757-2008-%D0%BF> (27.05.2012 р.)
  11. Указ Президента України «Про Положення про щорічну премію Президента України для молодих вчених» від 12.06.2000 р. № 779/2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/779/2000> (27.05.2012 р.)
  12. Постанова КМУ «Про стипендії Президента України для молодих учених» від 23.08.1994 р. № 582 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/582-94-%D0%BF> (27.05.2012 р.)
  13. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку наукової сфери» від 16.05.2008 р. № 444/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/444/2008> (27.05.2012 р.)
  14. Указ Президента України «Про Положення про порядок надання грантів Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених» від 24.12.2002 р. № 1210/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1210/2002> (27.05.2012 р.)
  15. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо підтримки молодих учених» від 09.04.2002 р. № 315/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/315/2002/ed20021224> (27.05.2012 р.)
  16. Указ Президента України «Про Положення про щорічні гранти Президента України докторам наук для здійснення наукових досліджень» від 17.06.2009 р. № 446/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/446/2009> (27.05.2012 р.)
  17. Указ Президента України «Питання Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки» від 14.06.2000 р. № 800/2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/800/2000> (27.05.2012 р.)
  18. Указ Президента України «Про присудження Державних премій України в галузі науки і техніки 2011 року» від 18.05.2012 р. № 329/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/329/2012> (27.05.2012 р.)
  19. Указ Президента України «Про Державну премію України в галузі освіти» від 30.09.2010 р. № 929/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929/2010> (27.05.2012 р.)
  20. Указ Президента України «Про присудження Державних премій України в галузі освіти 2011 року» від 30.09.2011 р. № 960/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/960/2011> (27.05.2012 р.)

**FINANCIAL STIMULATION OF SCIENTIFIC ACTIVITY IN THE FIELD OF
HIGHER EDUCATION FROM THE STATE BUDGET OF UKRAINE**

O. Totska

Lesya Ukrainka Eastern European National University

In the article the analysis of state grants, bonuses and underbacks for realization of scientific activity in the field of higher education is conducted. The line of trend, that represents part of charges on state bonuses, grants and underbacks in industry of education, scitech in the lump sum of financing of Department of education and science, young people and sport of Ukraine from the State budget of Ukraine, is built.

Keywords: scientific activity, grants, bonuses, underbacks, Verkhovna Rada of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, President of Ukraine, the State budget of Ukraine.

**ФИНАНСОВОЕ СТИМУЛИРОВАНИЕ НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В
СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ С ГОССУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА
УКРАИНЫ**

О. Тоцькая

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

В статье проведен анализ государственных стипендий, премий и грантов для осуществления научной деятельности в сфере высшего образования. Построена линия тренда, которая отображает часть расходов на государственные премии, стипендии и гранты в отрасли образования, науки и техники в общей сумме финансирования Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины из Государственного бюджета Украины.

Ключевые слова: научная деятельность, стипендии, премии, гранты, Верховная Рада Украины, Кабинет Министров Украины, Президент Украины, Государственный бюджет Украины.